VIVÈNCIES D'UN EXILI

Introducció

Quan la Pilar Cabratosa em va dir que tenia quatre ratlles escrites sobre la seva experiència de nena a l'exili a França, d'on el seu pare va ser deportat pels nazis alemanys cap als camps de la mort, de seguida vaig pensar que era un d'aquells testimonis directes de la nostra història col.lectiva que no podíem deixar perdre. No vaig dubtar ni un moment a ajudar-la a passar-lo en net i a suggerir-li que seria bo de publicar-lo en el Llibre de la Festa de Torroella on ja havíem publicat altres escrits d'aquest tipus i referits al duríssim període de la guerra (com el de Jaume Surroca o el de Rogeli Bou). Crec que ha valgut la pena.

Com passa sovint, quan entres en el fons més autèntic de la vida i vas xerrant, veus que hi hauria moltes més coses per explicar que ens podrien ajudar també a nosaltres a viure, però que un excés de pudor dels propis testimonis deixa en el tinter. És per això que val la pena d'aturar-nos, ni que sigui en petits moments, a escoltar la veu de persones com la Pilar. Són experiències, que encara que ens puguin semblar avui lluny, no ho són pas tant -només cal que pensem en els nostres amics bosnians i els seus fills. Són situacions on aflora l'essència de la perversitat i, en contrast, una força de fraternitat que permet de sobreviure. A la vida de la Pilar, des de molt petita, hi hagut molt, massa de tot això. Aquí en tenim una petita pinzellada, com petita era ella quan va haver d'assumir tot el drama d'una violència, d'una crueltat freda i sistemàtica, que li va arrabasssar el pare i que després, en un llarg exili interior, la volia obligar a amagar la seva pròpia memòria, en aquesta mateixa Torroella on tants suports va trobar.

I aquest és un altre dels sentits d'aquesta publicació: deixar que a través de la memòria de la Pilar, amb cinquanta anys de retard, s'expressi encara amb timidesa la veu d'aquella nena que va arribar a Torroella només amb la seva mare i que, vestida de negre, no podia explicar obertament, i amb orgull finalment, que el seu pare era un home bo i senzill assassinat, exterminat, pels nazis en el camp de Mauthausen després que haguessin explotat fins al límit en pocs mesos la seva força física en condicions pitjors que les de qualsevol esclavatge.

Tots sabem avui que el cas del seu pare, malauradament, no és excepcional. Milions d'europeus de totes les nacionalitats, i els jueus molt especialment com a poble, van patir aquella llarga agonia i aquella horrible mort programada. És menys conegut, encara que ben documentat en el llibre de Montserrat Roig *Els catalans als camps nazis*, el fet que "...a

Mauthaussen. Hi moriren gairebé dos mil ciutadans dels Països Catalans" (pàg. 14). Entre les llistes de desapareguts en aquest camp, sense anar més lluny, hi ha més de quaranta empordanesos: de Begur, de la Bisbal, de Pals, sis, sí, sis de l'Escala, un exalcalde de Palafrugell... i dos torroellencs, que la Pilar Cabratosa m'ha demanat de citar expressament. Són Salvador Vidal i Fontquerna, nascut a Torroella el 19 de gener de 1905, i Josep Miquel i Maruenda, nascut a Torroella el 25 de setembre de 1917, segons les dades del Registre Civil (en la seva acta de naixement hi ha una tímida inscripció marginal en llapis "fallecido en Francia", fruit segurament d'aquell obscurantisme franquista que obligava a amagar la realitat de la barbàrie).

Joan Cabratosa i Font, el pare de la Pilar, era de Besalú; bé, de fet va néixer a Sant Ferriol, al mas Cabratosa, un mas d'origen medieval, el 24 de desembre de 1899, en una família de pagesos propietaris amb masovers. Eren cinc germans, dues noies i tres germans. Ell era el petit dels nois i potser aquesta circumstància explica que, després d'estudiar al Collell, acabés fent el servei militar a l'Àfrica, a la guerra al Marroc, on va començar de soldat ras i va acabar de sergent del cos d'enginyers i sapadors. El van traslladar a Saragossa, destinat com a xofer a Capitania, on va viure amb simpatia, com tants militars de baixa graduació, l'adveniment de la II República.

Joan Cabratosa i Pilar Sender amb la seva filla Pilarín, el 1936. Una família que mirava esperançada el futur.

El 1931, es casa amb Pilar Sender Acín, una noia aragonesa de forta personalitat, infermera de professió. Ell volia de totes passades tornar a Girona. Aprofitant la promulgació de la coneguda com a Llei Azaña (que intentava alleugerir el pes dels militars en la societat espanyola oferint condicions molt avantatjoses als que deixessin l'exèrcit), va passar a la vida civil i va trobar feina a Girona com a mecànic que era el seu ofici veritable. A finals de 1933, el 17 de desembre, neix a Girona la seva filla Pilarín. Joan Cabratosa s'aboca a la família i amb la seva dona i la seva filla porten una vida molt casolana. Es manté allunyat de cap mena de compromís polític, però les turbulències de l'època l'acaben arrossegant com a tota la societat de l'època.

El 1936, davant la sublevació militar, sent que té el deure de reincorporar-se a l'exèrcit republicà per complir amb el compromís de defensar la constitució democràtica, que teòricament tenien tots els militars. De les casernes de Lepanto, a Barcelona, passa al front d'Aragó, participa a la batalla de l'Ebre i acaba la guerra com a capità lleial a la República, derrotat, camí de l'exili. Va a parar als camps de concentració francesos mentre la seva dona i la seva filla segueixen el camí dels refugiats civils, intentant en tot moment i per sobre de totes les circumstàncies mantenir la família unida. És el que ens explica ara, cinquanta-set anys més tard, Pilar Cabratosa, la seva filla.

Joan Cabratosa s'ha reincorporat a l'exèrcit per fidelitat a la República. Ja ha començat la guerra espanyola.

Vivències d'un exili

El tres de febrer de l'any 1939 vàrem sortir amb la meva mare i altres refugiats des de l'estació de Port Bou amb un tren que ens havia de portar cap a la Bretanya. Jo amb prou feines tenia sis anys. El viatge va durar dos dies i al pas de cada estació on el tren parava els soldats ens repartien menjar i roba, com a solidaritat envers tots nosaltres.

Per fi arribàrem a Quiberon, bé de fet a Kerostin, un bonic poble de la costa atlàntica. Allà ens allotjàrem en una residència molt gran, una mena de colònia d'estiu per a treballadors de la SNCF (l'equivalent francès de la Renfe). Al cap d'una setmana ens allotjaren repartits en cases particulars; a nosaltres ens tocà a casa de *madame* Camille, una senyora ja gran i amb força mal geni.

Al cap d'un temps a quasi totes les dones i els fills d'espanyols els enviaren a la Belle-Ille, una fortalesa enmig de l'oceà, davant de les costes angleses. Per sort, com que la meva mare era infermera, a nosaltres ens deixaren a casa de madame Camille; així ens poguérem salvar d'anar en aquest lloc, on moriren moltes persones que emmalaltiren del tifus.

La meva mare tenia pensat escapar-se d'aquest exili i ho ferem el dia abans d'esclatar la II Guerra Mundial (setembre de 1939). Vam poder agafar un tren que anava a Perpinyà; en el tren els gendarmes demanaven els papers a tothom i, com que nosaltres no en teníem, quan vèiem que venia un control ens ficàvem al wàter del tren, fins que ja havien passat.

A Perpinyà, ens vam trobar que el papa era al camp de concentració d'Argelers i ens vam instal.lar en una pensió, on també s'estaven altres espanyols, mentre esperàvem que sortís del camp. Tot era molt difícil i per poder viure aquest temps la meva mare es va haver de vendre quasi totes les joies que tenia.

Per fi el meu pare va sortir del camp gràcies a la mediació d'un cosí nostre que tenia una sastreria a Perpinyà i el va poder reclamar. De moment va haver de fer de pagès en un mas als afores de Perpinyà, i allà visquérem plegats un temps, fins que el meu pare va voler tornar a Besalú, passant per la muntanya. Va arribar al mas Cabratosa, on el seu germà gran, l'hereu, vivia i a més era falangista i el primer alcalde del poble, un cop acabada la guerra. El papa estava convençut que l'acollirien al mas fins que les coses es calmessin. Però el seu germà, per motius econòmics, en lloc d'ajudar-lo el va espantar dient-li que era millor que tornés cap a França, que si es quedava aquí l'empresonarien i el jutjarien pel sol fet d'ésser un militar fidel a la República i oficial d'enginyers.

De retorn a Perpinyà, uns amics l'engrescaren a anar a Vierzon, on havien anat a parar les maletes quan van entrar com a refugiats a França. Però, un cop a Vierzon, es van trobar que ja era territori ocupat pels alemanys i que no en podien sortir. Per això, decidiren d'anar a París i mirar de trobar feina.

Mentrestant, nosaltres esperàvem a Perpinyà que el papa ens avisés per anar a reunir-nos amb ell. Però anar de Perpinyà a la zona ocupada era molt difícil; un cop més la professió d'infermera de la meva mare ens va facilitar les coses ja que li van demanar d'acompanyar com a professional un grup de nens cap a París; i, és clar, no va deixar escapar aquella ocasió de reunir la família i marxàrem ben contentes cap a París.

Quan el papa va saber que havíem arribat a París va tenir una gran alegria i recordo que va dir que l'única persona que podia aconseguir una cosa com aquella era la seva estimada Pilar.

A París, visquérem tots tres en una habitació amb dret a cuina d'un hotel, del carrer Faubourg du Temple, molt a prop de la plaça de la République, on també residien altres espanyols refugiats com nosaltres. Uns d'ells eren l'Andrés i l'Aurora, una parella jove, molt simpàtics i afectuosos; eren de Sòria i l'Aurora estava embarassada.

Al principi, tant el papa com l'Andrés treballaven com a mecànics ajustadors a La Précision Moderne, una fàbrica on feien armes per a la guerra. Estaven contents de tenir feina i conformats perquè podien estar junts. Al cap de poc, però, van tancar la fàbrica i llavors, al gener de 1941, buscaren una nova feina com a mecànics en el camp d'aviació de Villacoublay als afores de París. Era per als avions alemanys i el fet de treballar per a ells crec que va ser la seva desgràcia ja que, sense més ni més, el dia 19 d'abril de 1941, la Gestapo, o sigui els nazis, varen venir a detenir a l'hotel el papa i l'Andrés, sense donar cap motiu.

Passaven els dies, les setmanes i no teníem cap notícia d'ells. La mama i l'Aurora estaven terriblement angoixades, pensant sempre el pitjor. A més, a l'Aurora ja només li faltava un mes per tenir la criatura i se sentia sola i desemparada. Pobre Aurora, quin drama!

Al cap de tres setmanes, vam rebre una carta des de la presó de la Santé, de París, en què deien que els tenien empresonats i que per poder-los veure calia un permís del GFP, la policia alemanya. El neguit era immens. Recordo que va anar a recollir el permís una coneguda de la meva mare que sabia alemany; va sortir dels locals de la policia amb el permís però tota trasbalsada pel tracte que havia rebut i dient que mai més no

podria repetir un favor com aquell: havien estat a punt de retenir-la a ella i descobrir el seu origen jueu. Tot era ben tràgic.

Un cop haguérem aconseguit el permís, els poguérem visitar a la presó. Només els vam veure dos cops; la segona vegada per acomiadar-nos, ja que se'ls emportaven a un camp de treball a Alemanya. El guardià de la presó va deixar que jo pogués abraçar el meu pare, i tots tres ploràvem pensant sempre el pitjor.

Quan feia un mes que no en sabíem res, vàrem rebre una carta datada a Trier, Alemanya, el 23 de juliol. El papa ens deia que el reclamessin per tornar a Espanya, que sobretot ens cuidéssim molt i que d'allà on eren els portarien en un altre camp.

"...Yo sigo tranquilo, pues como no he hecho ningún mal creo que nada me puede pasar y de nada mal me pueden acusar..."

Des d'aquesta carta ja perdérem tot el contacte amb ell. No sabíem ni on era, ni com estava, ni què feia... ni si era viu, ni si era mort. Res.

Mentrestant, amb la meva mare seguíem sobrevivint com podíem a París. La mama es guanyava la vida fent jerseis i mañanitas d'angorina per a madame Boyer i aquesta senyora els revenia a les millors boutiques de París. Algunes vegades, passejant pels bulevards, vèiem algun d'aquells jerseis exposats en els aparadors de més luxe.

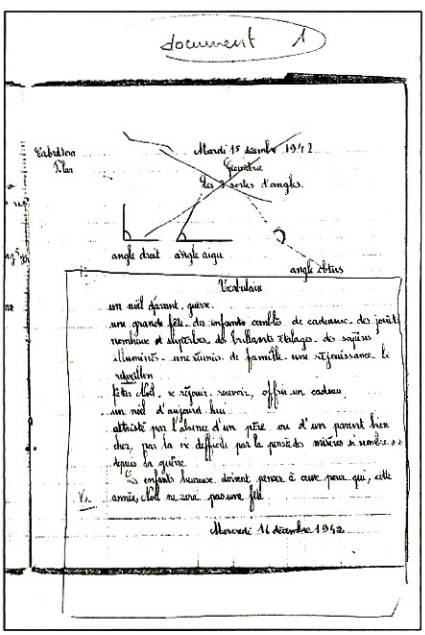

Pilar Sender i la seva filla, Pilar Cabratosa, soles a París esperant notícies del pare, Joan Cabratosa, deportat pels nazis a Alemanya.

Els primers temps de tenir el papa a la presó, anàvem a dinar al menjador dels jueus; no ens feien pagar res i es portaven molt bé amb nosaltres. Més tard, els alemanys van detenir tots els jueus, tancaren el menjador i tots ells foren deportats cap als camps de la mort.

A París, aquests primers temps, també ens ajudaren unes monges espanyoles del convent de Nostra Sra. del Pilar.

Jo anava a l'escola de l' avenue Parmentier, molt a prop de casa, la directora d'aquest centre Mme. Cogrossi, quan es va assabentar de la detenció del papà, va demostrar un gran interès i estimació per la mama i per mi, i feia que jo em quedés a dinar a l'escola.

document 1

Mardi 15 décembre 1942

Couverture

Les 3 sortes d'angles.

angle droit angle aigu angle obtus

Vocabulaire

un noël différent, guerre.

une grande fête, des enfants contents de cadeaux, des jouets nombreux et superbes, de brillants étalages, des soirées illuminées, une réunion de famille, une réjouissance, le réveillon

fêter, célébrer, se réjouir, souvenir, offrir un cadeau

un noël d'aujourd'hui

attristé par l'absence d'un père ou d'un parent bien cher, par la vie difficile par la pensée des misères si nombreuses après la guerre

Les enfants heureux doivent penser à ceux pour qui, cette année, Noël ne sera pas une fête

Mercredi 16 décembre 1942

Treball de text a l'escola, a París, el 16 de desembre de 1942.
"Un Nadal d'abans de la guerra. Una gran festa. Nens saciats de regals. Joguines nombroses i superbes. Brillants aparadors. Avets il.luminats. Una reunió de família. Una festa joiosa. La revetlla.
...
Un Nadal d'avui
Entristit per l'absència d'un pare o d'un parent benvolgut, per la vida difícil, pel pensament en les misèries tan nombroses des de la guerra.
Els nens feliços han de pensar en aquells per qui, aquest any, Nadal no serà una festa."

En aquesta escola totes les nenes portaven màscares antigàs i, quan hi havia bombardeigs, baixàvem als refugis i havíem de posar-nos la màscara, fins que s'acabava l'alarma. Recordo que a l'escola tenia amiguetes jueves que estaven obligades a portar el triangle groc cosit a la roba.

Fins a l'any 1943, visquérem a l'Hotel Plaisance. La mestressa de l'hotel, Mme. Catherine Scossa, era alsaciana i parlava l'alemany perfectament, era rossa i pigallada com jo; com que no tenien fills, es va encarinyar amb mi i moltes vegades em convidava a dinar a casa seva. Fins i tot, un cap de setamana, se m'emportaren amb ells a una caseta que tenien als afores de París, al camp; recordo que anàvem a passejar en un bosc amb uns

castanyers preciosos, però tot era molt humit i trist, i jo només tenia ganes de plorar i volia tornar a París amb la meva mare.

París, 1943. Mare i filla, després de dos anys sense notícies del pare, estan a punt de tornar de l'exili, per veure si tenen més sort reclamant-lo des de l'Espanya franquista amiga dels nazis.

Aviat faria dos anys de la seva detenció i continuàvem sense saber res del papa. La meva mare va aconseguir arreglar els nostres papers per poder tornar cap a Espanya, pensant sempre que el papa era viu i que des d'allà, el país on havia nascut i ara oficialment amic de l'Alemanya nazi, seria més fàcil reclamar-lo.

El 12 de febrer de 1943 passàvem la frontera per Irun. Ens vam aturar uns dies a Saragossa per veure i abraçar tota la família de la meva mare. Tots estigueren molt contents i ens oferiren la seva ajuda. Però, la nostra destinació era Girona on la mama havia de presentar-se a la comissaria cada setmana, fins que estigués depurada, és a dir que hagués acreditat que no era desafecta al règim franquista.

Els primers temps visquérem a Girona a casa dels tios Maria i Isidre, un germà del meu pare que era ferrer. Tots dos eren molt bones persones i ens tractaren sempre amb molt de afecte i estimació. Però la meva mare havia de buscar feina per poder viure a càrrec nostre. Vam tenir la sort que el comissari López Pascual es va portar molt bé amb nosaltres i, un cop va aconseguir tots els informes que acreditaven l'honradesa de la meva mare i el seu currículum professional, va facilitar-li l'accés a Sanitat per veure si hi havia alguna plaça de llevadora o de practicant vacant i va resultar que la de Torroella de Montgrí estava lliure.

Així va obtenir de seguida aquesta plaça de Torroella en interinitat. I com que a Torroella teníem família de part del papa, els cosins de can Surroca,

que tenien una espardenyeria al carrer d'Ullà, ells mateixos ens buscaren un pis, el 2n del número 1 del passeig de Torroella llavors anomenat avenida del Caudillo (avui, passeig de Catalunya) i ens hi vàrem instal.lar l'abril de1944.

Pilar Cabratosa i Sender ja a Torroella, al passeig de l'Església, de dol negre per la mort del pare sense poder, però, explicar-ne les circumstàncies.

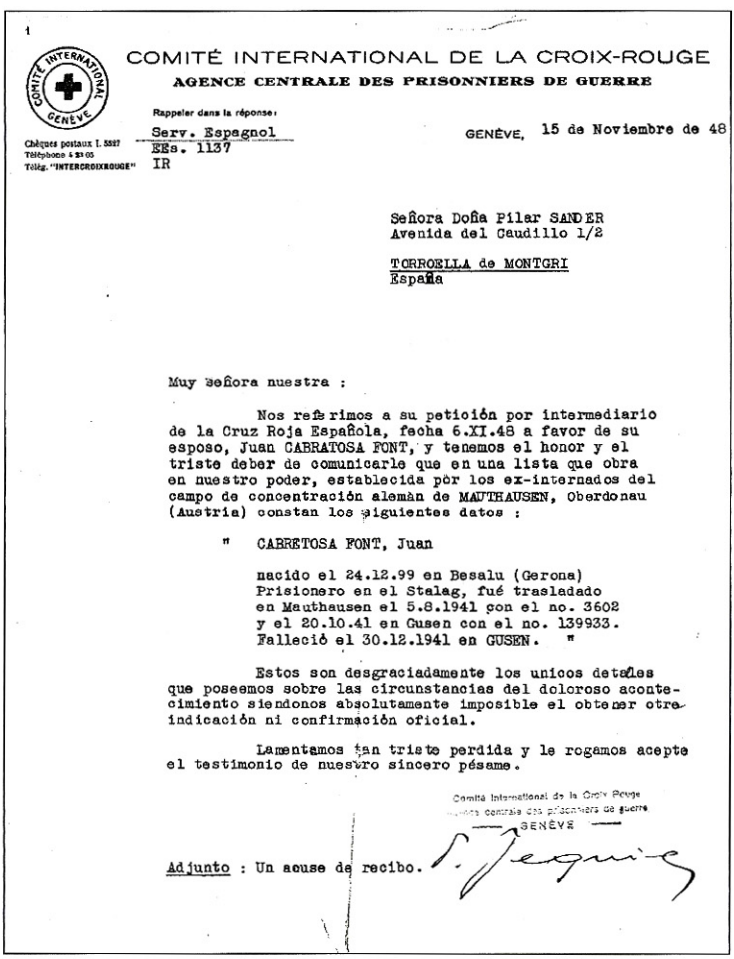
La primera feina que li va sortir a la mama va ser al mas Baqué de Verges, per mediació del Dr. Jordana; era per cuidar com a infermera tota una família que tenien el tifus. Havia d'estar sempre al mas nit i dia i jo em quedava a menjar i a dormir entre can Surroca i la casa de la Paquita Vilanova, del carrer Major, cosina també, de més lluny. Gràcies a totes dues famílies, la mamà podia estar al mas i guanyar algun diner, sense patir per mi.

Quan va començar el curs escolar, vaig anar a les monges del Sagrat Cor, al mateix passeig de casa. Com que parlava el francès a la perfecció, les meves amiguetes volien sempre que els parlés en francès i cantés les cançons que jo havia après a l'escola de París. Del meu pare, però, no en podia ni parlar, malgrat l'enyorança i el patiment que portàvem a sobre des que el van detenir i no en sabíem res. Alguns poderosos de l'època, i gent cruel que de vegades hi ha, assenyalaven amb el dit els que ells anomenaven, sense matisos, "rojos". La solidaritat i l'escalfor personal de tots els que ens ajudaven, sovint a la callada, sense que es notés gaire, adquirien un valor especial.

La meva mare aviat va començar a treballar de llevadora a Torroella i als pobles dels voltants. Com que als primers parts tothom va quedar molt

content, li feren una bona propaganda. Llavors encara no es coneixia massa la feina de practicant i es posaven molt poques injeccions.

Del papa, fins a la fi de la Segona Guerra Mundial, l'any 1945, no en tinguérem cap més nova i va ésser gràcies a la Creu Roja Internacional que sapiguérem la seva darrera destinació (Gusen) i, també, el seu darrer destí (la mort més cruel). La Creu Roja ens envià un certificat de defunció dient que el papa va estar presoner al camp de Mauthausen (Àustria) des del 5 d'agost de 1941 fins al 10 d'octubre del mateix any, que va éssser traslladat a Gusen, un camp comando, i que allà va morir el dia 30 de desembre del mateix any. Ens donaven el seu condol i ens expressaven la seva consideració per aquesta tràgica mort.

COMITÉ INTERNATIONAL DE LA CROIX-ROUGE
AGENCE CENTRALE DES PRISONNIERS DE GUERRE

Chèques postaux I. 5527
Téléphone 4 23 05
Télég. "INTERCROIXROUGE"

Rappeler dans la réponse:
Serv. Espagnol
EEs. 1137
IR

GENÈVE, 15 de Noviembre de 48

Señora Doña Pilar SANDER
Avenida del Caudillo 1/2

TORROELLA de MONTGRI
España

Muy señora nuestra :

Nos referimos a su petición por intermediario de la Cruz Roja Española, fecha 6.XI.48 a favor de su esposo, Juan CABRATOSA FONT, y tenemos el honor y el triste deber de comunicarle que en una lista que obra en nuestro poder, establecida por los ex-internados del campo de concentración alemàn de MAUTHAUSEN, Oberdonau (Austria) constan los siguientes datos :

" CABRETOSA FONT, Juan

nacido el 24.12.99 en Besalu (Gerona)
Prisionero en el Stalag, fué trasladado
en Mauthausen el 5.8.1941 con el no. 3602
y el 20.10.41 en Gusen con el no. 139933.
Falleció el 30.12.1941 en GUSEN. "

Estos son desgraciadamente los unicos detalles que poseemos sobre las circunstancias del doloroso acontecimiento siendonos absolutamente imposible el obtener otra indicación ni confirmación oficial.

Lamentamos tan triste perdida y le rogamos acepte el testimonio de nuestro sincero pésame.

Comité International de la Croix Rouge
Agence centrale des prisonniers de guerre
GENÈVE

Adjunto : Un acuse de recibo.

Última notícia d'un pare, detingut per la Gestapo a París, 9 anys abans, ple de vida i de salut.

Va haver de passar molt temps perquè la meva mare acceptés la realitat d'aquella mort i s'esvaís l'esperança secreta que hi hagués algun error, que aparagués de nou aquell home amorós i casolà... La lluita per la seva filla, sobretot, i per la memòria del seu home, perquè es reconegués el seu passat, el seu dret a rebre una pensió com a viuda de militar, encara que només fos per dignitat, es van convertir en la raó de la seva existència.

Jo enyorava sempre la presència del pare i potser un dels traumes més forts era que no podia dir les causes de la seva mort. Anava de dol. De vegades pensava en tots aquells jueus que havia vist a París amb la marca del triangle groc a la roba, nenes amb qui havia jugat a escola, i em sentia sola i marginada.

Fins aquí arriba el manuscrit, amb alguns afegitons de declaracions orals, de Pilar Cabratosa i Sender. Voldríem haver-hi afegit més aspectes de la vida de la mare, Pilar Sender Acín, però ens hem adonat que caldria dedicar-li un article especial per donar també el relleu necessari a la seva altra faceta vital essencial: la seva activitat professional com a infermera i molt especialment com a llevadora que, en contrast amb la seva tràgica circumstància, va ajudar a néixer, a viure, tanta gent de Torroella i la seva comarca. Mirarem doncs de tornar-hi més endavant.

Pilar Cabratosa i Sender
Introducció, transcripció, peus d'il.lustracions i nota final: Miquel Bofill